
*Konferencja „Miejsca chrztów,
urządzenia baptyzmalne
i ceremoniał chrzcielny
od starożytności chrześcijańskiej
do Soboru Trydenckiego”
(Gniezno, 5–6 czerwca 2014)*

Konferencja, której tytuł przytoczono wyżej, to trzecie już spotkanie naukowe organizowane w ramach cyklu zaplanowanych na lata 2012–2016 obrad związanych z 1050. rocznicą chrztu Polski przez Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy oraz Instytut Kultury Europejskiej Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Gnieźnie. Patronat honorowy nad konferencją przyjęli Marszałek Województwa Wielkopolskiego Marek Woźniak i Prymas Polski Arcybiskup Metropolita Gnieźnieński Józef Kowalczyk. Miejscem dwudniowych obrad było Kolegium Europejskie w Gnieźnie, które zgromadziło dwudziestu jeden referentów — reprezentantów środowisk uniwersyteckich Polski i Włoch, Polskiej Akademii Nauk oraz uczelni kościelnych.

Już dwa pierwsze, niezmiernie interesujące wystąpienia pokazały, jak istotna dla omawianych kwestii jest szczegółowa analiza zachowanych do naszych czasów źródeł pisanych. Problematyka wkładu papieży w zakładanie i utrzymanie baptysteriów w piętnastu kościołach Rzymu została zreferowana na podstawie zapisów dostępnych w *Liber Pontificalis* (do IX w.; Monika Ożóg, o. Henryk Pietras SJ). Punktem wyjścia kolejnego referatu było zagadnienie chrztu władcy Wessexu króla Caedwalli w Rzymie (689), opisane przez Bedę Czcigodnego (*Historia kościelna narodu Anglii*), jak również znaczenie tego faktu oraz kultu św. Piotra w duchowości Anglosasów szeroko omówione przez Maksymiliana Sasa.

W bloku wystąpień podejmujących temat architektury urządzeń chrzcielnych poruszone zostały zarówno kwestie wzajemnych relacji pomiędzy budowlami chrzcielnymi horyzontu IV–VI w., a powstałymi w okresie VII/VIII stulecia (poddane analizie przez Zygmunta Kalinowskiego), jak i związane z problematyką źródłową tego typu obiektów znanych z obszaru władztwa Piastów. Szerzej przedstawiono zagadnienie urządzeń chrzcielnych odkrytych na Ostrowie Lednickim.

Koncepcje neopragmatyzmu dla rozwiązania problematyki tych obiektów wykorzystał kolejny referent (Janusz Górecki) akcentujący ich związek z X w. oraz z odbywającymi się na Lednicy chrztami. Z kolei zagadnienia usytuowania basenów chrzcielnych w kaplicy na Ostrowie Lednickim omówiła Klementyna Żurowska, bogaty zaś plon trwającego już ćwierć wieku naukowego dyskursu nad nimi oraz ich funkcją, a także szczegółowe odniesienia do architektury sakralno-pałacowej, z którą urządzenia te były związane, zaprezentowała Teresa Rodzińska-Choraży.

Archeologiczny materiał źródłowy korespondujący z odkryciem misy z zaprawy wapiennej z Poznania oraz kontrowersje dotyczące ich interpretacji podsumowała Hanna Kóćka-Krenz postulująca potrzebę ponownej weryfikacji tych badań. Kolejna referentka, Joanna Kalaga, pokazała, jak ważna jest krytyczna interpretacja starszych badań archeologicznych, co przedstawiła na przykładzie odkryć reliktyw rzekomych urządzeń chrzcielnych z Wiślicy. Ponowna analiza tego jednego ze sztandarowych obiektów archeologii polskiej lat 50. XX w. zweryfikowała negatywnie jego funkcje chrzcielne i wskazała, że jest to obiekt z 2. połowy XI w.

Zaprezentowany przez referentów źródłowy materiał archeologiczny jednoznacznie zdefiniował szersze możliwości płynące z analizy materiałów wykopaliskowych (Ostrów Lednicki, Poznań). Unaoczniał również, jak wiele pułapek może wnosić powierzchowne wyjaśnianie dostępnych archeologii źródeł i wieloletnie bezkrytyczne powielanie utartych, a prowadzących na manowce kalek interpretacyjnych (przykład Wiślicy).

Istotne wzbogacenie i uzupełnienie rozważań dotyczących formy urządzeń chrzcielnych oraz ich reliktyw stanowiły zagadnienia poruszające problematykę praktyk i uroczystości okołochrzcielnych w Polsce do XVI w. przedstawione przez Małgorzatę Delimatę-Proch oraz tradycje obrazowania doktryny chrześcijańskiej (sakramentu chrztu) w ikonografii europejskiej XVI–XVII w. (ks. Ryszard Knapieński) czy też nieznanie szerzej, a bogato zachowane gratulacje z okazji chrzciny dzieci pochodzące z XVII- i XVIII-wiecznych rękopisów i druków (Małgorzata Trębska). Tradycję późnośredniowieczną oraz młodszą związaną z rozwojem obrzędów towarzyszących udzielaniu sakramentu chrztu w diecezji wrocławskiej (na podstawie zachowanych ksiąg liturgicznych) poruszył z kolei ks. Kazimierz Dola.

Istotę roli obrzędowości chrzcielnej od starożytności do Soboru Trydenckiego pokazał kolejny blok wystąpienia. Znaczenie i sens procesji do źródła chrzcielnego w wigilię paschalną i w liturgii chrztu przedstawił ks. Daniel Brzeziński. Odnoszące się do przebiegu chrztu źródła z II–III w. oraz późniejsze katechezy chrzcielne (z IV–V w.) kościoła wczesnochrześcijańskiego zaprezentował ks. Bogdan Czyżewski. Dopełnieniem rozważań dotyczących powtarzających się elementów liturgii chrzcielnej we wczesnym kościele były oryginalne objaśnienia tych elementów, jakie zawarte zostały w liście Jana Diakona (V/VI w.), stanowiącym ogniwo między starożytnością a średniowieczem (ks. Szymon Fedorowicz).

Temat przemian sakramentów inicjacji chrześcijańskiej omawiało kolejne wystąpienie, którego autor skoncentrował się na przybliżeniu tej problematyki w oparciu o *Sakramentarz Gelazjański* (VII–VIII w.), *Ordo Romanus XI* (IX w.) oraz

Pontificale Romano-Germanicum z X w. (ks. Czesław Krakowiak). Omówienie form liturgii chrztu (obrządy wstępne oraz właściwy chrzest) praktykowanych w stolicy apostołskiej w VI–X w. zawierało z kolei wystąpienie Andrei Antonia Verardiego (Sapienza — Uniwersytet Rzymski). Zagadnienie chrztu dzieci oraz jego masowości w kościele poczynawszy od VI w. poruszył ks. Dariusz Kwiatkowski, który omówił te kwestie na podstawie *Sakramentarza Gelazjańskiego* oraz *Ordo Romanus XI*.

Na tle bogatych źródeł rękopiśmiennych dotyczących liturgii chrzcielnej z terenu Italii oraz państw we władaniu plemion germańskich nader skromnie prezentują się księgi liturgiczne zachowane w Polsce. Jedną z dwóch znanych stanowi *Pontyfikał Płocki* (XII w.), który przybliżyła uczestnikom konferencji Jolanta M. Marszalska. Wskazuje on, że zręby kultury religijnej w Polsce tworzono z wykorzystaniem spuścizny epoki starożytnej.

W wystąpieniu zamykającym spotkanie konferencyjne o. Waldemar Pałęcki MSF poruszył istotne wątki błogosławienia wody chrzcielnej w wigilię paschalną, które zanalizował, opierając się na średniowiecznych rękopisach dostępnych w Polsce, tj. *Pontyfikałach Płockim* i *Krakowskim* oraz młodszych od nich księgach z XIV–XV w.

Ryc. 1. Uczestnicy konferencji podczas zwiedzania relikwów architektury i basenów chrzcielnych na Ostrowie Lednickim; fot. J. Wieczorek

Organizatorzy konferencji postawili przed sobą ambitne zadanie przedstawienia niezmiernie obszernej problematyki miejsca chrztów, urządzeń związanych z tymi obrzędami jak i liturgii chrzcielnej od starożytności chrześcijańskiej do soboru trydenckiego. Rozległe ramy chronologiczne stwarzały możliwość prezen-

tacji syntetyzujących ujęć tych zagadnień. Nie znalazło to jednak odzwierciedlenia w przedstawionych w toku obrad wystąpieniach. W rezultacie zdecydowana większość referentów skupiła się na analizie szczegółowych kwestii dotyczących tytułowych zagadnień wyartykułowanych przez ich segmentarną rejestrację i klasyfikację wraz z odniesieniami zawartymi w bogatej reprezentacji źródeł pisanych oraz architekturze i sztuce. Sporo z tych przemyśleń pokazało wartość, jaką są w stanie wnieść owe szczegółowe studia pod względem rozstrzygnięcia wielu jeszcze mniej znanych lub spornych kwestii związanych z liturgią chrzcielną, obiektami, w których ją sprawowano, jak też ich odbiciem w sztuce oraz dokumentach i rozporządzeniach kościelnych. Niektóre zaprezentowane tezy ograniczały się wyłącznie do ustaleń powszechnie znanych i obecnych w obiegu naukowym już od czasów wydania monumentalnego kompendium pod redakcją F. Cabrola i H. Leclercq (*Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*, 1–15, Paris 1924–1953). Nie umniejsza to wprawdzie wartości przytoczonych rozważań, ale i nie wnosi do poznania naukowego nowej jakości.

Materiały z konferencji zostaną udostępnione w przygotowywanym tomie pokonferencyjnym — trzeciej już publikacji związanej z zaplanowanymi przez organizatorów obrad na wiele lat naukowymi obchodami 1050. rocznicy chrztu Polski.